

В.В. Білоус,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри криміналістики Національного
університету «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»,
старший науковий співробітник
лабораторії «Використання сучасних
досягнень науки і техніки у боротьбі
зі злочинністю» Інституту вивчення
проблем злочинності НАПрН України

ЩОДО СТВОРЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИК РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Положеннями ст. 5 Загальної декларації прав людини, ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також ст. 28 Конституції України гарантовано, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Однак, попри десятиліття дії вищезазначених норм права, на тлі наукових дискусій щодо правомірності та допустимості психологічного впливу на початку ХХІ століття в Україні від фізичного насильства з боку працівників правоохоронних органів продовжують гинути люди.

Так, за повідомленням Харківської правозахисної групи, 2009-го року від рук міліціонерів загинула 21 особа, 2010-го – 51 особа, а за перший квартал 2011-го – вже 16 осіб. За даними Харківського інституту соціальних досліджень від неправомірних дій правоохоронців у 2009 році постраждали 604 тис. осіб, а в 2010-му вже 780 тис., і кожні 40 секунд чиниться акт незаконного насильства з боку працівників міліції¹.

Порівняно з попереднім роком у 2010 році загальний рівень злочинності зріс на 15 % (з 439,5 тис. злочинів, зареєстрованих 2009-го року, до 505,4 тис. – 2010-го). Кількість потерпілих від злочинів за цей період зросла на 20,8 % (з 266 тис. 2009-го до 321,2 тис.

¹ Иванова Е. Убийный отдел // Корреспондент, 15 апреля 2011 г. – С. 48.

2010-го)¹. На думку Ю. Макарова, за такого рівня злочинності міліціонер мав би автоматично сприйматися кожним законотворчим громадянином як природний захисник, як фактор безпеки, а втім презумпція винності правоохоронних органів діє автоматично, на підсвідомому рівні. Боронь Боже потрапити їм на очі, тим більше до рук. Підкидання наркотиків необачним громадянам стало одним із майже легальних промислів правоохоронців².

Відповідно до ч. 3 ст. 22 Кримінально-процесуального кодексу України забороняється домагатись показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів. Однак, результати проведеного В.Ю. Шепітьком анкетування слідчих прокуратури і МВС України засвідчили, що 54 % опитаних у своїй діяльності застосовують методи незаконного впливу, в т.ч.: фізичне насильство – 3,7 %; погрози – 14,7 %; обман – 29,8 %; введення в оману щодо наявності доказової інформації – 92,6 %; культурну відсталість і релігійні забобони – 22,2 %; аморальні спонукання – 5,5 %³.

Цим може бути пояснено той факт, що лише за I квартал 2011 року до органів МВС України з письмовими скаргами звернулось 6,1 тис. громадян, зокрема, з приводу: неправомірних дій співробітників міліції – 634 (10 %), неналежного розслідування кримінальних справ – 960 (15 %)⁴. При цьому стан боротьби з таким суспільно небезпечним явищем залишається незадовільним: за даними МВС України по 22 із 28 зафіксованих міністерством випадках смерті затриманих у порушенні кримінальної справи було відмовлено. Органи прокуратури 2010 року скасували близько 200 незаконних постанов про відмову в порушенні кримінальної справи за фактами застосування тортур та іншого жорстокого поводження з людьми працівниками правоохоронних органів⁵.

¹ Злочинність зростає // Український тиждень, – № 4, 28.01-03.02.2011 р. С. 8–9.

² Макаров Ю. Лівохоронці // Український тиждень, – № 6, 11-17.02.2011 р. С. 22.

³ Шепітько В.Ю. Психологія судової діяльності: навч. посіб. – Х.: Право, 2006. – С. 21.

⁴ Ткач А., Даниленко Е. Антимент // Фокус, 29 апреля 2011 г. – С. 36.

⁵ Иванова Е. Убийный отдел // Корреспондент, 15 апреля 2011 г. – С. 50.

Громадяни України змушені самотужки протистояти сваволі перевертнів у погонах і намагаються хоча би якомога повніше зафіксувати правопорушення, наслідуючи позитивний закордонний досвід використання сучасних інформаційних технологій. Здійснювати громадський нагляд за поліцією за допомогою фото- і відеозасобів одними із перших почали американські волонтери, які з 1990 року патрулюють вулиці Каліфорнії, викладаючи в Інтернет результати своїх спостережень – відеозаписи, на яких було зафіксовано побиття затриманих поліцією або бездіяльність поліцейських. Рух став масовим і отримав назву Copwatch (від англ. «спостереження за поліцією»)¹. Матеріали українських добровольців підлягають відповідній оцінці як докази по справах за фактами протиправних дій правоохоронців.

Врахування особливостей слідчої ситуації, знярядь, способів підготовки, вчинення й приховування злочину, особи злочинця, місця вчинення злочину та інших важливих елементів криміналістичної характеристики потребує подальшої диференціації криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних з таким специфічним суб'єктом злочину, як працівник правоохоронного органу.

Існування реальних багатовекторних зв'язків між злочинами, що вчинюються, обумовлює актуальність створення комплексних криміналістичних методик. За дослідженням Б.В. Щура, доцільність пропонування слідчій практиці саме комплексних криміналістичних методик підтримали 35 % проанкетованих слідчих².

З огляду на викладене, підлягає невідкладній розробці комплексна криміналістична методика розслідування злочинів проти прав і основоположних свобод людини, яка являла б собою систему теоретичних положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та здійснення розслідування і запобігання, зокрема, таким видам злочинів, як:

– «Перевищення влади або службових повноважень» (перевищення влади або службових повноважень, якщо воно супроводжувалося насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими,

¹ Ткач А., Даниленко Е. Антимент // Фокус, 29 апреля 2011 г. – С. 34 – 36.

² Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: автореф. дис.... докт. юрид. наук: 12.00.09. – Харків, 2011. – С. 13.

що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування) (ст. 365 Кримінального кодексу України);

– «Побої і мордування» (умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, в тому числі такі, що мають характер мордування, вчинені групою осіб, або з метою залякування потерпілого чи його близьких, або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості) (ст. 126 КК України);

– «Примушування давати показання» (примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку особи, яка проводить дізнання або досудове слідство, в т.ч. поєднаних із застосуванням насильства або із знуцанням над особою, за відсутності ознак катування) (ст. 373 КК України);

– «Катування» (умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб, в т.ч. вчинені за попередньою змовою групою осіб, або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості) (ст. 127 КК України).